

EL-HÂDÎ İLE'L-HAK VE USÛLÛ'D-DÎN ADLI RİSALESİ

Mehmet ÜMİT*

Özet

el-Hâdî ile'l-Hak ve *Usûlü'd-Dîn* Adlı Risalesi

el-Hâdî ile'l-Hak (298/910), Yemen'de Zeydî Devleti kuran şahıstır. Dolayısıyla Zeydî mezhebine ilişkin fikrî birikimini pratiğe aktarabilme imkanına sahip olduğundan eserleri Zeydîler açısından önemlidir. Diğer taraftan yazdığı eserlerdeki fikirler kendinden sonraki -ileriki tarihlerde bazı farklılaşmalar olsa da- Zeydîler tarafından büyük oranda benimsenmiştir. Bu makalemizde, el-Hâdî ile'l-Hak'ın Zeydî mezhep esaslarından bahsettiği *Usûlü'd-Dîn* adlı risalesi hakkında bilgi vermek istiyoruz. el-Hâdî'nin bu ve diğer eserlerinin, sonraki Zeydî düşüncenin şekillenmesinde önemli yeri vardır. el-Hâdî, bu risalesinde mezhep esaslarını tevhid, adl, el-va'd ve'l-va'id, el-Emru bi'l-Ma'rûf ve'n-Nehyu ani'l-Münker ve imâmet şeklinde tasnif eder. Onun bu tasnifi, sonraki Zeydîler için belirleyici olmuştur. el-Hâdî ile'l-Hak burada verdiği mezhep esaslarını ele alış tarzı ve onları delillendirmelerinde dedesi el-Kâsım Ressî ve amcası Muhammed b. el-Kâsım'dan etkilenmiştir. Kendisinden sonraki Zeydîleri de etkilemiştir. El-Hâdî'nin bu eseri, Zeydî yazarlar arasında, amcası Muhammed b. el-Kâsım'ın *el-Usûlü's-semâniye*'sinden sonra imâmet bahsinin usûlüddin içine konulduğu ilk eserdir.

Anahtar Kelimeler: el-Hâdî ile'l-Hak, Zeydî, Usûlü'd-Dîn, tevhid, adl, imamet, el-Va'd ve'l-va'id el-Emru bi'l-Ma'rûf ve'n-Nehyu ani'l-Münker.

Abstract

al-Hâdî ile'l-Hak and his Epistle called *Usûlü'd-Dîn*

al-Hâdî ile'l-Hak is the person who found the Zaydî State in Yemen. For this reason, because he has the possibility of transferring his intellectual accumulation on the Zaydî Sect into practise, his Works are important for the Zaydis. On the other hand, thoughts in his Works had been adopted later Zaydis -however there have been some differentiations in following times. In this article we want to give knowledge about al-Hâdî ile'l-Hak's epistle called *Usûlü'd-Dîn* in which he mentions the principles of Zaydî sect. This and other Works of al-Hâdî have played an important role in the formation of following Zaydî thought. In this epistle al-Hâdî classifies the principles of the sect as Tawhîd, adl, al-wa'd wa'l-wa'id, al-amru bi'l-ma'rûf wa'n-nahyu ani'l-munkar and al-imâma. His this classification have been determinative for following Zaydis. al-Hâdî ile'l-Hak in the method of investigation and argümantation of the principles of the sect he give here was influenced by his grandfather al-Qâsim al-Rassî and his uncle Muhammad b. al-Qâsim. He also have influenced the Zaydis following him. Among Zaydî writers al-Hâdî's this work, after *al-Usûlü's-samâniyya* of Muhammad b. al-Qâsim, is the first work in which the principle of al-imâma is put inside into the principles of the sect.

Key words: al-Hâdî ile'l-Hak, Zaydî, Usûlü'd-Dîn, tawhîd, adl, imâma, al-Wa'd wa'l-Wa'id, al-amru bi'l-ma'rûf wa'n-nahyu ani'l-munkar.

İslâm tarihinde mezheplerin teşekkülünden itibaren mensupları tarafından mezhep esaslarını konu edinen eserler yazılmıştır. El-Hadi İle'l-Hak'ın *Usûlü'd-Dîn* adlı çalışması da bu çerçevede kaleme alınan bir risaledir. Bu çalışmamızda

- Dr. Öğretim Gör., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı.

el-Hadî ve adı geçen risalesi hakkında bilgi verip onu Türkçe'ye kazandıracağız.

1. el-Hâdî ile'l-Hak'ın Hayatı

Yemen'de Zeydî Devletini kuran, ilmî ve siyasî kimliğiyle öne çıkan el-Hâdî ile'l-Hak Ebu'l-Hüseyin Yahya b. el-Hüseyin b. el-Kâsım b. İbrâhîm el-Hasanî, 245/859 yılında Medine'de doğdu.¹ Babası el-Hüseyin b. el-Kâsım b. İbrahim, annesi ise Ümmü'l-Hasan Fâtıma bintü'l-Hüseyin b. Muhammed b. Süleyman b. Davud b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib'dir. Zeydî mezhep esaslarını ilk defa sistematize eden Kâsım b. İbrahim'in torunu olan Yahya, amcaları Hasan, Süleyman ve Muhammed b. Kâsım b. İbrahim'den ders aldı. Onun, babasından hadis dersleri aldığı, başta fıkıh olmak üzere kalamî görüşlerinin şekillenmesinde amcası Muhammed b. Kâsım'ın etkili olduğu kaydedilir.² Ayrıca dönemindeki meşhur muhaddis ve fukahâdan dersler aldı. el-Hâdî ile'l-Hak'ın, dinî konularda çok başarılı olduğu ve gençlik yıllarında Fıkıhta bağımsız hükümler verip, ilmî eserler yazabilecek dereceye ulaştığı söylenir.³

Zeydî kaynaklara göre; derin bilgisi, fizikî gücü ve gözü peklîği ile herkesin takdirini toplayan Yahya,⁴ içlerinde amcalarının da yer aldığı ailesi tarafından Zeydî imâmet için en uygun aday olarak kabul edildi. Muhtemelen 270-275/884-889 yılları arasında faaliyetlerini sürdürmek için, Zeydî Ali oğullarından Muhammed b. Zeyd'in idaresinde olan Taberistan'ın Âmul şehrini ziyaret

- 1 Ebû Tâlib Nâtk bi'l-Hak, Yahya b. el-Hüseyin b. Hârun el-Hârûnî el-Hasenî (424/1033), *el-İfâde fî târihi eimmeti'z-Zeydiyye*, tahk.: Muhammed Yahya Salim İzân, Dâru'l-Hikmeti'l-Yemâniyye, Sa'de 1417/1996, s. 128; Ebû Muhammed Abdullah b. Hamza b. Süleyman b. Hamza b. Ali b. Hamza b. el-Hasan b. Abdirrahman b. Yahya b. Abdullah b. el-Hüseyin b. el-Kâsım b. İbrahim b. İsmail b. İbrahim Tabâtabâ b. el-Hasan b. el-Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib (614/1217), *Kitâbu'ş-Şâfi*, I-IV (iki ciltte), Mektebetü'l-Yemeni'l-Kübrâ, San'a 1986, c. I, s. 303; el-Hasan Hüsâmuddîn Hamîd b. Ahmed el-Muhallî (652/1254), *el-Hadâiku'l-verdiyye fî menâkıbı eimmeti'z-Zeydiyye*, I-II, (Tıpkı Basım), Dâru Üsâme, Dimeşk 1985, c. II, s. 13.
- 2 Ebû'l-Abbas el-Hasenî Ahmed b. İbrahim b. el-Hasan b. İbrahim b. İbrahim b. Muhammed b. Süleyman b. Davud b. el-Hasan b. el-Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib (353/964), *el-Mesâbih*, tahk.: Abdullah b. Abdullah b. Ahmed el-Havsî, Müessesetü'l-İmâm Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye, Ammân 1422/2002, s. 579; Hamîd el-Muhallî, *Hadâiku'l-verdiyye*, c. II, s. 14, 19; Abdulfettah Şâyif Numân, *el-İmâmu'l-Hâdî vâliyen ve fakihan ve mücâhidin*, yy. 1989, s. 71.
- 3 Ebû Tâlib Nâtk bi'l-Hak, *el-İfâde*, s. 131; Hamid el-Muhallî, *Hadâiku'l-verdiyye*, c. II, ss. 14, 19.
- 4 Ebû Tâlib Nâtk bi'l-Hak, *el-İfâde*, s. 129; Abdullah b. Hamza, *Kitâbu'ş-Şâfi*, c. I, s. 303; Hamid el-Muhallî, *Hadâiku'l-verdiyye*, c. II, ss. 14-15.

etti.⁵ Bu ziyaret, dedesi Kâsım b. İbrâhîm'in öğretisini benimseyenlerin desteklerini kazanmaya yönelikti.⁶ Bölgenin hakimi olan Muhammed b. Zeyd, kısa bir süre sonra el-Hâdî ile'l-Hak'ın bu hareketlerinden kuşkulandı ve onu, kendi topraklarını terk etmeye zorladı.⁷ el-Hâdî, buradan ayrıldıktan sonra 280/894 yılında, Sa'de yöresindeki kabileler tarafından, aralarındaki kan davalarına çözüm bulabilmesi için davet edildi. Bunun üzerine Kuzey Yemen'e gitti.⁸ Ancak taraftarlarının itaatsizlikleriyle karşılaşması sonucu Medine'nin güneybatı yönünde, bir günlük mesafede bulunan Fer'a'ya döndü. Hâdî ile'l-Hak, üç yıl sonra (284/897 yılında) acilen tekrar çağrılması üzerine hareketinin merkezi haline gelen Sa'de'ye⁹ geldi ve ihtilaf içinde olan bölge kabileleri arasında barış sağladı.¹⁰

Sa'de merkezli Kuzey Yemen'deki kabilelerle mücadeleler sonucu hakimiyetini tesis ettikten sonra Necran'ı aldı.¹¹ Oradaki zımmîlerle özel bir antlaşma yaptı. el-Hâdî ile'l-Hak, 288/895 yılından itibaren San'a merkezli Güney Yemen'e yönelir. San'a'ı birkaç defa almasına rağmen, fakat elinde tutamadı. Kabileler arası çekişmelerin olduğu bu bölgede, Abbâsî taraftarı kabilelerle (Ya'furîler ve Tarifoğulları gibi) ve Peygamberlik iddiasında bulunan Ali b. Fadl liderliğinde Karmatîler¹² adı altında Yemen'de faaliyet gösteren

5 Ebû'l-Abbas el-Hasenî, *el-Mesâbih*, ss. 568-9; Ebû Tâlib Nâtik bi'l-Hak, *el-İfade*, ss. 134-135; Abdullah b. Hamza, *Kitâbu's-Şâfi*, c. I, s. 305; Muhallî, *Hadâiku'l-verdiyye*, c. II, s. 17.

6 Wilferd Madelung, "al-Hâdî İla'l-Hak" (*EI*(2)), Leiden 1980, ss. 334-335.

7 Ebu'l-Abbas el-Hasenî, *el-Mesâbih*, ss. 568-569; Ebû Tâlib Nâtik bi'l-Hak, *el-İfade*, ss. 134-135; Hamid el-Muhallî, *Hadâiku'l-verdiyye*, c. II, s. 17.

8 Ebû Tâlib Nâtik bi'l-Hak, *el-İfade*, s. 135-136; Abdullah b. Hamza, *Kitâbu's-Şâfi*, c. I, s. 303.

9 Yemen'in kuzeyinde olup, geçmişte Yahya b. Hüseyin'in faaliyetlerinin merkezi olan Sa'de şehri ve çevresi, Havlan kabilesinin yaşadığı, aralarında anarşi ve kargaşanın yoğun olduğu ve Abbasîlerle ilişkilerin kopuk olduğu bir bölge olarak kaydedilir. Bk. Eymen Fuad Seyyid, *Târihu'l-mezâhibi'd-Dîniyye fi bilâdi'l-Yemen*, ed-Dâru'l-Misriyyetu'l-Benâniyye, Kâhire 1988, 233. Fuad Seyyid aynı yerde, bölge halkının kendi aralarında lider seçemedikleri için Ali oğulları ile irtibata geçtiklerini belirtir.

10 Ali b. Muhammed b. Ubeydullah el-Abbâsî el-Alevî, *Siretü'l-Hâdî ile'l-Hak Yahya b. el-Hüseyin*, tahk.: Süheyl Zekkâr, Beyrut 1972, ss. 41-43; Ebu'l-Abbas el-Hasenî, *el-Mesâbih*, ss. 577-578. Ali b. Muhammed, burada ihtilaf içinde olup, el-Hâdî'nin aralarında uzlaşma sağladığı kabilelerin Sa'd ve Rebîa kabileleri olduğunu ifade eder.

11 Ebû Tâlib Nâtik bi'l-Hak, *el-İfade*, s. 136; Madelung, "al-Hâdî İla'l-Hak", *EI*(2), s. 335.

12 Karmatîlerin, Hamdan Karmat/Kırmıt denilen ve adımlarını sık sık atmasından dolayı Karmat lakabını aldığı belirtilen Huzistanlı bir adamın taraftarları olduğu söylenmektedir. Bu ismin Vasıt'ın köylerinden birisi olan "Karmat" isminden veya Aramice'de "gizli bilgi" an-

İsmâîlîlerle mücadele etmiştir.¹³ Ancak Sa'de ve çevresinde olduğu gibi, burada uzun süreli bir hakimiyet sağlayamamıştır. Gerek fikhî gerekse itikadî konulardaki görüşlerinin çoğunluğu kendisinden sonraki Zeydîler tarafından benimsenen el-Hâdî ile'l-Hak, 298/910 yılında, elli üç yaşında vefat etti.¹⁴ Zeydîye Mezhebinin siyasî ve fikrî hayatındaki konumundan dolayı Zeydî imamlar silsilesi içerisinde Zeyd b. Ali ve el-Kâsım er-Ressî'den sonra üçüncü sıraya yerleştirilen¹⁵ el-Hâdî ile'l-Hak, geride bağımsız bir Zeydî Devleti yanında pek çok da eser bıraktı.¹⁶ Bu eserlerin büyük bir kısmı günümüze kadar ulaştı.¹⁷ Onlardan biri de, *Usûlü'd-Dîn* adlı risalesidir.¹⁸ Bu risalede Zeydî mezhep esaslarını öz olarak açıklar.

2.Risale'nin Otantikliği ve Yazıldığı Dönem:

İslam Mezhepler Tarihinde fırkalar, kendi görüşlerini meşrulaştırmak ve erken

lamına gelen "Karmat" kelimesinden de gelmiş olabileceği belirtilmektedir. Bk. Kummî/Nevbahtî, *Şii Fırkalar Kitâbu'l-Makâlât ve'l-Fırak Fıraku's-Şia*, Çev.: Hasan Onat, Sabri Hizmetli, Sönmez Kutlu, Ramazan Şimşek, Ankara Okulu yay., Ankara 2004, s. 201 vd. dipnot:26.

- 13 Ebû Tâlib Nâtık bi'l-Hak, *el-İfâde*, ss. 136-137; Abdullah b. Hamza, *eş-Şâfi*, c. I, ss. 303-305. Zeydî kaynaklar, el-Hâdî ile'l-Hak Yahya b. Hüseyin döneminde Zeydîlerle Karmatîler arasında toplam yetmiş üç savaşın vuku bulduğunu belirtirler. Bk. Ebû'l-Abbas el-Hasenî, *el-Mesâbîh*, s. 571; Ebû Tâlib Nâtık bi'l-Hak, *el-İfâde*, ss. 136-137; Hamid el-Muhallî, *Hadâiku'l-Verdiyye*, c.II, ss. 23-24.
- 14 Ebû Tâlib Nâtık bi'l-Hak, *el-İfâde*, 145; Abdullah b. Hamza, *eş-Şâfi*, c. I, s. 307. el-Hâdî ile'l-Hak'ın hayatı ve faaliyetleri, görüşleri ve eserleri hakkında bk. Ali b. Muhammed b. Ubeydullah el-Abbâsî el-Alevî, *Siretü'l-Hâdî ile'l-Hak Yahya b. el-Hüseyin*, tahk.: Süheyl Zekkâr, Beyrut 1972; Yusuf Gökalp, *Zeydîlik ve Yemen'de Yayılışı*, (Basılmamış Doktora Tezi) AÜSBE, Ankara 2006, ss. 91-112.
- 15 Bk. Ali b. Abdilkerîm el-Fadîl Şerefuddîn, *Ez-Zeydiyye Nazariyye ve Tatbîk*, Amman 1985, 16.
- 16 el-Hâdî ile'l-Hak'ın eserleri hakkında bk. Ebû'l-Abbas el-Hasenî, *el-Mesâbîh*, 579; Abdullah b. Hamza, *eş-Şâfi*, c. I, ss. 303-4; Hamid el-Muhallî, *Hadâiku'l-verdiyye*, c. II, s. 15; el-Müeyyedî, *et-Tuhaf*, 177-178; Nu'man, *el-İmâm el-Hâdî*, 97-115; el-Vecîhî, *A'lâm*, 1103-1110; Saffet Köse, "el-Hâdî ile'l-Hak Yahya b. Hüseyin" mad., *DİA.*, İstanbul 1997, c. XV, ss. 17-18; eş-Şazeli, "Giriş", *Mecmuatu Resâil* (el-Hâdî ile'l-Hak), ss. 32-37.
- 17 el-Hâdî'nin eserlerinden büyük bir kısmı, aşağıda çevirisini sunacağımız, risalenin de içinde yer aldığı *Mecmuatu resâili Hâdî ile'l-Hak* içinde yayımlanmıştır. Ayrıca el-Hâdî'nin fıkıh konusunda yayınlanan eserleri şunlardır: *Kitâbu'l-Müntehâb ve yelîhi eydan Kitâbu'l-Fünûn*, Dâru'l-Hikmeti'l-Yemâniyye, San'a 1414/1993; *Kitâbu'l-Ahkâm fî beyâni'l-helâl ve'l-harâm*, I-II, Mektebetü'l-Yemeni'l-Kübrâ, San'a 1410/1990.
- 18 Hamid el-Muhallî, *el-Hadâiku'l-verdiyye*, c. II, s. 15.

dönemle irtibatlandırmak için bazen tarihi yeniden inşa çabası içine girmişlerdir. Bu durum, özellikle Şia içinde yaygındır. Onun için incelenen eserin sahte olmayıp, bahsedilen şahsa ait olduğu hususunda dikkatli olmak gerekir. Bu çerçevede biz, *Usûlü'd-Dîn* adlı risalenin el-Hâdî ile'l-Hak'a ait oluşunu şu şekilde temellendirebiliriz:

Öncelikle Zeydî biyografi kaynakları el-Hâdî'nin, *Usûlü'd-Dîn* adlı bir risalesinin olduğunu kaydederler.¹⁹ Zeydîler, bu risaleyi isnat zinciriyle de el-Hâdî ile'l-Hak'a nisbet ederler.²⁰

el-Hâdî ile'l-Hak, mezhep esaslarını, bu risale dışında *Kitâb fihî ma'rifetullâh* adlı risalede,²¹ fikhî eserlerinden *Kitâbu'l-Ahkâm*²² ve *Kitâbu'l-Müntehâb*²³ adlı kitaplarının başlarında da açıklar. el-Hâdî'ye ait olmaları hususunda ihtilafın olmadığı söz konusu eserlerde verilen mezhep esasları da, açıklamaların uzunluklarında farklılıklar olsa da, genel olarak aynıdır. Hatta özellikle imâmet esasına ilişkin anlayışını ispat etmek için aktardığı hadisler de aynıdır. Örneğin; "Ben kimin velîsiysem Ali de onun velîsidir. ..." ,²⁴ "Ali'nin bana göre konumu, Hârûn'un Musa'ya göre konumu gibidir. ..." ,²⁵ "Ben size iki şey (*sekaleyin*) bırakıyorum. ..." ,²⁶ "Hasan ve Hüseyin cennet ehli gençlerinin efendileridir. ..." .²⁷ Ayrıca söz konusu eserlerde mezhep esaslarını ele alış tarzı da birbiriyle uyum içindedir.

el-Hâdî ile'l-Hak'ın *Usûlü'd-Dîn* adlı risalesinin yazılış tarihiyle ilgili bir kayda rastlamadık. Ancak bu konuda şu bilgi bize fikir verebilir: Ebû Tâlib

-
- 19 Ebû'l-Abbas el-Hasenî, *el-Mesâbih*, 579; Abdullah b. Hamza, *eş-Şâfi*, c. I, s. 304; Hamid el-Muhallî, *Hadâiku'l-verdiyye*, c. II, s. 15
- 20 Bk. "Giriş", *Kitâbu Usûlüddîn* (el-Hâdî ile'l-Hak Yahya b. el-Hüseyin b. el-Kâsım b. İbrâhîm), Menşûrâtı Merkezi Ehl-i Beyt li'd-Dirâseti'l-İslâmiyye, Sa'de 1422/2001, ss. 54-58.
- 21 Hâdî ile'l-Hak Yahya b. el-Hüseyin b. el-Kâsım b. İbrâhîm er-Ressî (298/910), *Kitâb fihî Ma'rifetullah*, (amlf, *Mecmûatu resâil-i Hâdî ile'l-Hak Yahya b. el-Hüseyin*, Menşûrâtı Ehlî'l-Beyt li'd-Dirâseti'l-İslâmiyye, Sa'de 2001, içinde) ss. 49-65.
- 22 el-Hâdî ile'l-Hak, *Kitâbu'l-Ahkâm fî beyâni helâl ve'l-harâm*, I-II, Mektebetü'l-Yemeni'l-Kübrâ, San'a, 1410/1990, c. I, ss. 9-19.
- 23 el-Hâdî ile'l-Hak, *Kitâbu'l-Müntehab* (*Kitâbu'l-Fünûn* ile birlikte), Dâru'l-Hikmeti'l-Yemâniyye, San'a 1414/1993, 19-21.
- 24 el-Hâdî ile'l-Hak, *Usûlü'd-Dîn*, s. 194; *Kitâb fihî Ma'rifetullâh*, s. 53; *Kitâbu'l-Ahkâm*, c. I, s. 12.
- 25 el-Hâdî ile'l-Hak, *Usûlü'd-Dîn*, s. 194; *Kitâb fihî Ma'rifetullâh*, s. 53; *Kitâbu'l-Ahkâm*, c. I, s. 12.
- 26 el-Hâdî ile'l-Hak, *Usûlü'd-Dîn*, ss. 195-6; *Kitâb fihî Ma'rifetullâh*, 55.
- 27 el-Hâdî ile'l-Hak, *Usûlü'd-Dîn*, 195; *Kitâb fihî Ma'rifetullâh*, 53-4; *Kitâbu'l-Müntehab*, s. 20.

Nâtık bi'l-Hak, el-Hâdî'nin, Medine'deyken *Kitâbu'l-Ahkâm* adlı kitabını yazmaya başladığını, Bâbu'l-Büyû'a kadar geldiğinde Yemen'e gittiğini ve savaşlardan vakit buldukça kitabına devam ettiğini belirtir.²⁸ Bâbu'l-Büyû' kısmı, elimizdeki matbu metinde ikinci cildin hemen başında yer alır. Buradan hareketle *Usûlü'd-Dîn* adlı risalenin bu dönemde ve büyük bir olasılıkla Yemen'e gitmeden önce yazıldığını düşünüyoruz. Zira *Kitâbu'l-Ahkâm*, fikhî konulara ilişkindir. Dolayısıyla itikadî konulara ilişkin olan eserleri önce yazması daha mantıklıdır. Çünkü önce ortak itikadî yapıya sahip bir topluluk olmalı ki, bundan sonra söz konusu topluluğun bireysel ve sosyal alandaki durum ve ilişkilerini düzenleyen fikhî kurallar manzumesi gündeme gelsin. Nitekim, fikhî eserlerinden *Kitâbu'l-Ahkâm*²⁹ ve *Kitâbu'l-Müntehâb*'a³⁰ başlarken de önce mezhep esaslarını (usûlüddîn) açıklaması bu düşüncemizi teyit eder.

2.Risale'nin Önemi

Zeydiyye içerisinde el-Hâdî ile'l-Hak'tan önce usûlüddîn konusunda görüşlerini beyan eden başka şahıslar da olmuştur. Ancak bu konularda ayrıntılı ve sistematik bir şekilde eser telif edenler fazla değildir. Bunlar arasında olup, Zeydî kelamını ilk defa sistematize eden el-Hâdî ile'l-Hak'ın dedesi Kâsım b. İbrâhîm er-Ressî, *Usûlü hamse* adı altında küçük bir risale yazmıştır. Burada ifade ettiği beş esastan³¹ ilk üçü (Tevhid, Adalet, el-Va'd ve'l-Va'id) el-Hâdî'nin tespit ettiği ve sınırlarını belirlediği beş esası ve Mu'tezile mezhebinin temel aldığı beş esasından üçüyle aynıdır.

Bir diğeri el-Hâdî ile'l-Hak'ın görüşlerinde kendisinden etkilendiği amcası Muhammed b. el-Kâsım (284/897)'in yazdığı *el-Usûlü's-semâniyye* adlı risaledir. Yazar bu risalede, tevhid, adalet, el-va'd ve'l-va'id, melekleri, peygamberleri, Allah'ın kitaplarını bilme, imâmet, iyilik (*birr*), kötülük (günahlar-*Fücûr*) ve Allah'ın razı olduğu şeyleri bilme gibi hususlardan bahseder.³² el-Hâdî ile'l-

28 Nâtık bi'l-Hak, el-İfâde fî târihi'l-eimmeti'z-Zeydiyye, 139-140.

29 el-Hâdî ile'l-Hak, *Kitâbu'l-Ahkâm*, c. I, ss. 9-19.

30 el-Hâdî ile'l-Hak, *Kitâbu'l-Müntehab*, ss. 19-21.

31 Bk. el-Kâsım b. İbrâhîm er-Ressî (246/860), *el-Usûlu'l-hamse*, tahk.: Muhammed Imârâ, Dâru Hilâl 1971 (*Resâilu'l-adl ve't-tevhîd* içerisinde), c. I, s. 142; *el-Usûlu'l-hamse*, thk. E. Griffini, ("Lista dei mss. Arabi n. F. Della Bibl. Ambrossiana di Milano"), RSO, c. VIII (1917) içinde ss. 605-6.

32 Bk. Muhammed b. el-Kâsım b. İbrâhîm b. İsmâil b. İbrâhîm b. el-Hasan b. el-Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib (200-284/816-897), *el-Usûlu's-semâniyye*, tahk.: Abdullah b. Hammûd el-Izzî,

Hak'ın eseri incelendiğinde, bu eserlerden tevhid, adalet, el-va'd ve'l-vaîd konularında etkilendiği açıkça görülür.

Ayrıca imâmet konusunun Zeydî mezhep esasları içerisine dahil edilmesi hususunda ve konunun ele alınış tarzında amcası Muhammed b. el-Kâsım'dan etkilenmiştir. Nitekim amcasının imâmet bahsinde delil olarak kullandığı hadislerin büyük kısmını el-Hâdî ile'l-Hak da başta *Usûlü'd-Dîn* olmak üzere imâmet bahsinin geçtiği yerlerde kullanmıştır. Örneğin: "Ben size sekaleyni (iki ağır şeyi) bırakıyorum. Onlara sarıldığınız müddetçe benden sonra asla dalaletle düşmezsiniz. ...",³³ "Ben ilmin şehri Ali de kapısıdır. ..",³⁴ Hz. Hasan ve Hüseyin Hakında "O ikisi isyan etmeseler de isyan etseler de (her halukârda) imamdır".³⁵

Daha önce el-Kâsım Ressî'nin naklettiği, imamı tanımadan ölen kimsenin cahiliyye üzere öleceğine ilişkin Hz. Peygambere nisbet edilen rivayeti el-Hâdî ile'l-Hak da nakleder.³⁶ Yine Hâdî'nin imâmet anlayışını desteklemek için kullandığı "Ben kimin velîsiysem Ali de onun velîsidir. ...", "Senin bana göre konumun, Hârûn'un Musa'ya göre konumu gibidir. ...", "Sen borcumu ödeyen, verdiğim sözü yerine getirensin." rivayetlerini, Hz. Peygamberin Hz. Ali'ye kendisini öldüren Benî Murad'a mensup şahısla (Abdurrahman b. Mülcem) ilgili kıssayı haber vermesi hususlarını daha önce dedesi al-Kâsım er-Ressî aktarmıştı.³⁷ imâmet konusunu ele alış tarzı da dedesi Kâsım Ressî ve amcası Muhammed b. el-Kâsım'a benzemektedir. Dolayısıyla diğer esaslarda olduğu gibi imâmet konusunda da bu şahıslardan etkilendiği görülmektedir. Hâdî, imâmet anlayışını temellendirirken, önce Ali b. Ebî Tâlib'in imametini ispat eder, ondan sonra gelenlerin imametini de bunun üzerine inşa eder.

Diğer taraftan kendisinden sonra bu konuda eser yazan Zeydî alimlere

Müessesetu'l-İmâm Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye, Amman-Sa'de 1421/2001, ss. 29-78.

33 el-Hâdî ile'l-Hak, *Usûlü'd-Dîn*, s. 195-6; amlf., *Kitâb fihî Ma'rifetullâh*, s. 55; Muhammed b. el-Kâsım, *el-Usûlü's-semâniye*, s. 67.

34 el-Hâdî ile'l-Hak, *Kitâb fihî Ma'rifetullâh*, s. 53; Muhammed b. el-Kâsım, *el-Usûlü's-semâniye*, s. 66.

35 el-Hâdî ile'l-Hak, *Usûlü'd-Dîn*, s. 195; Muhammed b. el-Kâsım, *el-Usûlü's-semâniye*, s. 67.

36 el-Kâsım b. İbrâhim er-Ressî, *Tesbîtu'l-imâme*, (amlf. *Mecmûu kütüb ve resâilî Kâsım b. İbrâhim er-Ressî*, I-II, tahk.: Abdülkerim Ahmed Cedbân, Dâru'l-Hikmeti'l-Yemâniyye, San'a 1422/2001, içinde ss. 131-166), s. 135; el-Hâdî ile'l-Hak, *Kitâbu fihî Ma'rifetullah*, 63.

37 el-Kâsım er-Ressî, *Tesbîtu'l-imâme*, ss. 148-151; el-Hâdî ile'l-Hak, *Usûlü'd-Dîn*, s. 194. Nitekim bu ve benzeri rivayetler, diğer Şii gruplar tarafından da kullanılmaktadır.

bakıldığında onlar üzerindeki etkisi de açıkça fark edilir. Aralarından örnek olarak, el-Hâdî ile'l-Hak'ın oğlu Muhammed (310/922)'in yazdığı *Kitâbu'l-Usûl*,³⁸ Hüseyin b. Bedruddîn'in yazdığı *Yenâbiu'n-nasîha*³⁹ ve el-Kâsım b. Muhammed ez-Zeydî (1029/1620)'nin yazdığı *el-Esâs li'akâidi'l-ekyâs fi ma'rifeti rabbi'l-âlemîn*⁴⁰ adlı risaleleri zikredebiliriz.

Risale, Yemen'de Zeydî Devleti kuran ve Zeydiyye mezhebiyle ilgili ortaya koymuş olduğu teorik çerçeveyi pratiğe aktarma fırsatı bulan el-Hâdî ile'l-Hak tarafından yazılmış olması bakımından önem arz etmektedir. Bu metin, Yemen Zeydiliğinin kelâmî görüşlerini ortaya koymak ve bu görüşlerin gelişim süreçlerini izleyebilmek açısından değerlidir.

İslam Mezhepleri Tarihi metodolojisi açısından önemli olan hususlardan biri, her hangi bir ekol veya şahıs incelenirken onların kendi eserleri varsa öncelikle onlara ulaşım, bu eserlerde ifade ettiklerinden yola çıkarak onların görüşlerini ortaya koymaktır. Zira herhangi bir fırkaya mensup bir kimsenin, ne kadar tarafsız ve ilmî bir zihniyete sahip olmaya çalışsa da, başka bir fırkayı, o fırkanın kendini gördüğü şekilde göstermesi, hatta görüşlerini olduğu gibi aktarabilmesi mümkün değildir.⁴¹ Bu çerçevede bakıldığında Zeydiyye içerisinde Zeyd b. Ali ve Kâsım Ressî'den sonra üçüncü önemli şahıs olarak kabul edilen el-Hâdî ile'l-Hak'ın söz konusu risalesinin değeri açığa çıkar. Zeydî mezhep esasları, kelâmî yönden, kısa ve özlü bir şekilde, nispeten erken bir tarihte yazılmış olan (298/910'dan önce) bu risalede yer alır. Ayrıca el-Hâdî ile'l-Hak ile birlikte Zeydî mezhep esasları genel olarak son şeklini almış olduğundan, bundan sonra daha çok söz konusu esasların alt konularında detaya inilmiştir.

Bu risalenin yazıldığı dönemde, el-Hâdî ile'l-Hak'ın çağdaşı Ebu'l-Hüseyin el-Hayyât (300/913) tarafından Mu'tezile'nin beş esası –bu esaslar her ne kadar daha önce Ebu'l-Huzeyl el-Allâf (235/849) tarafından ortaya konulsa da-, kesin

38 el-Murtazâ li Dînillâh Muhammed b. el-Hâdî Yahya b. el-Hüseyin b. el-Kâsım b. İbrâhim er-Ressî (310/922), *Kitâbu'l-Usûl*, tahk.: Abdullah b. Hammûd el-Izzî, Müessesetu'l-İmâm Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye, Amman-Sa'de 1421/2001, ss. 29-68.

39 Emîr Hüseyin b. Bedruddîn (663/1265), *Yenâbiu'n-nasîha fi'l-akâidi's-sahîha*, tahk.: el-Murtazâ b. Zeyd el-Mahatverî el-Hasenî, Mektebetü Bedr li't-Tibâa ve'n-Neşr ve't-Tevzî', San'a 1420/1999.

40 el-Kâsım b. Muhammed ez-Zeydî (1029/1620)'nin yazdığı *el-Esâs li'akâidi'l-ekyâs fi ma'rifeti rabbi'l-âlemîn*, tahk.: İsa Doğan, Samsun 1998, ss. 1-169.

41 Ethem Ruhî Fığlalı (çev.), "Önsöz", Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Bâbeveyh el-Kummî (381/991), *Risâletü'l-i'tikadati'l-İmâmiyye* (Ankara 1978), s. 8.

çizgilerle vurgulanıp, bir kimsenin Mu'tezilî oluşunu belirlemede kriter kabul edilmiştir. Hayyât, eserinde bu beş esasın birini veya bir kaçını değil, tümünü kabul edenin Mu'tezilî olduğunu söyler. Nitekim o, mevcut Mu'tezilî kaynaklarda, Usûlü Hamse'yi; Tevhîd, Adl, el-Va'd ve'l-Vaîd, el-Menziletü beyne'l-Menziletayn ve el-Emru bi'l-Ma'rûf ve'n-Nehyu ani'l-Munker isimleriyle ilk defa kaydedendir.⁴²

İmâmiyye-İsna Aşeriyye'nin imâmet anlayışında diğer Şîî fırkalardan farkı ve sınırlarının kesin bir şekilde belirlenmesi yine el-Hâdî'nin çağdaşı olan Nevbahtî ve Kummî tarafından yapılmıştır. Onlar eserlerinde genel olarak şunları ifade ederler: Allah'ın yeryüzünde sadece on birinci imam Hasan b. Ali (el-Hasanu'l-Askerî) soyundan bir hücceti vardır. Bu soydan yeryüzünde iki kişi kalsa bile, biri hüccet olur. Onlardan biri ölse, diğeri hüccet olur. İmâmet, el-Hasanu'l-Askerî soyunda olup, Hasan ve Hüseyin'den sonra kardeşten kardeşe intikal etmez. İmâmeti sabit olmayan bir kimsenin soyundan imam olmaz. Babası hayattayken hücceti sabit olmadan ölen birisi ve onun soyundan da imam olmaz. İmamı ancak Allah seçer. Biz, el-Hasanu'l-Askerî'nin ölümünü tasdik eder, ondan sonra imâmetin soyunda devam ettiğini ve onun, kendi soyundan imam olan ve zuhur edip, açıkça imametini ilan edecek bir evlada sahip olduğunu benimseriz. Bu imamın zuhur ve gayb sürelerini belirlemek Allah'a ait olup, insanların bunu soruşturması doğru değildir. İmamın kendi kimliğini gizlemesi için haklı bir sebebi vardır ve imam ortaya çıkıncaya kadar bu bilinmeyecektir.⁴³

Dolayısıyla böyle bir risalenin yazılmasını gerektiren sebeplerden en başta geleni, temel iddialarından yola çıkarak mezheplerinin farklılığını ortaya koymak olsa gerektir. Zira bu risalenin yazıldığı zaman, yukarıda örnekleri verildiği üzere, bir mezhebe mensubiyet hususunda gerekli kriterlerin tartışıldığı, her mezhebin, mezhep esaslarının ve sınırlarının kendi müellifleri tarafından açık olarak ortaya konulup kaydedildiği bir döneme tekabül eder.

42 Ebû'l-Hüseyin Abdurrahim b. Muhammed b. Osman el-Hayyât (300/913), *Kitâbu'l-İntisâr ve'r-reddu alâ ibni'r-Râvendî el-mulhid*, Mektebetu'l-Külliyâti'l-Ezheriyye-Dâru'n-Nedveti'l-İslamiyye, Beyrut-Kahire, 1987-1988, s. 127.

43 Kummî/Nevbahtî, *Şîî Fırkalar Kitâbu'l-Makâlât ve'l-Fırak Fıraku's-Şîâ*, Çev.: Hasan Onat, Sabri Hizmetli, Sönmez Kutlu, Ramazan Şimşek, Ankara Okulu yay. , Ankara 2004, ss. 264-7.

Risalenin Muhtevası

el-Hâdî ile'l-Hak bu risaleyi her bir Müslümanın bilmekle mükellef olduğu dinin temel esaslarına ilişkin oğlunun sorusuna istinaden kaleme alıyor.⁴⁴ Bununla birlikte risalede açıkladığı esaslar, mensubu olduğu Zeydiyye mezhebinin esaslarıdır. Söz konusu esaslar ve içerikleri kısaca şöyledir:

Tevhîd

Bu başlık altında Allah'ın bir olduğunu, O'nun eşi, benzeri, dengi, zıttı hiçbir varlık bulunmadığını ifade eder. Bunun nedeni olarak da, birine denk olanın, dengi olduğu şeye eşit iken bir şeye zıt olanın, zıt olduğu şeyi yok eden olduğunu belirtir. Allah'ın, sınırlı bir cisim, benzeri olan bir varlık olmadığını, gizlenmeksizin ve bir yerde bulunmaksızın her yerde olduğunu zikreder. Bu bağlamda Hadîd 57/4, Mücâdele 58/7, Kâf 50/16, Zuhruf 43/84 ayetlerini delil olarak aktarır. Bunların yanı sıra Allah'ın mekana muhtaç olmadığını, her bir mekanı idare edici olduğunu; her bir mekan, zaman ve an'lardan önce var olduğunu; O'nun, yeryüzü ve sema, arş ve kürsî, ses, söz ve harfler, Tevrat, İncil, Kur'an'dan önce var olduğunu, Kur'an'ı sonradan var kıldığını (*muhtes*) ve onun koruyucusu olduğunu ifade eder.

Ayrıca Allah'ın dünya ve ahrette görülemeyeceğini, zira gözle görülen şeyin sınırlı, zayıf, güçsüz, muhtaç, kuşatan ve kuşatılan olduğunu, bütünü, parçası, rengi, tadı, kokusu olup, beş duyuyla algılanabildiğini, onun üstü, altı, sağ, solu, önü ve arkası olduğunu, Allah'ın ise, bu gibi yaratılmışların sıfatlarından birisi ile nitelenemeyeceğini ifade eder. Buna, Şûrâ 42/11 ve En'am 6/103 ayetlerini delil getirir.⁴⁵

Adâlet ve Hikmet

Allah'ın gerçekleştirdiği işlerde âdil, mahlukâtını gözetken olup, kullarını güç yetiremeyecekleri şeylerden sorumlu tutmayacağını, yapamayacakları şeyleri onlardan istemeyeceğini belirtir. Bunu Nîsâ 4/40 ayetiyle delillendirir. Allah'ın, insanlarda görülen zulüm, haksızlık ve küfrü yaratmadığı gibi bunları irade de etmediğini, Onun, velî kullarının öldürülmelerini ve resullerinin yalanlanması-

44 Hâdî ile'l-Hakk Yahya b. el-Hüseyn b. el-Kâsım b. İbrâhîm er-Ressî (298/910), *Kitâbu Usûli'd-Dîn akîdetü ehli'l-beyti't-tâhirîn*, (amlf, *Mecmûatu resâil-i Hâdî ile'l-Hakk Yahya b. el-Hüseyn*, Menşûrâtu Ehli'l-Beyt li'd-Dirâseti'l-İslamiyye, Sa'de 2001, içinde ss. 191-196), s. 191.

45 Hâdî ile'l-Hakk, *Kitâbu Usûli'd-Dîn*, ss. 191-192.

nı, kendisine küfredilmesini ve iftira edilmesini takdir etmediğini, bunları yapanın hikmet sahibi ve alîm olamayacağını belirtir.

Allah'ın, kullarının kendisine iman etmelerine engel olmasının, İsrâ 17/94, Nisâ 4/39, İnşikâk 84/20 ayetleriyle; kullarına doğru yolu emrettikten sonra onları doğru olmayan bir yola sevk etmesinin Yûnus 32/10; kullarında küfrü yaratmasının Meryem 19/89-90 ayetleriyle çeliştiğini ifade eder. Bu çerçevede Allah'ın kulları için yolunu kolaylaştırdığını, onlar için delili ortaya koyup, resulünü gönderdiğini ve Kur'an'ı inzal ettiğini, Kur'an'da helal ve haram olan şeyleri belirlediğini, uyulmasını istediği kuralları ve hükümleri koyduğunu, sorumlu tuttuğu (mükellef kıldığı) hususları yapabilecekleri gücü kullarına verdiğini, kullarının hepsini kendisine imana davet ettiğini, zulmetmeyeceğine dair onlara güvence verdiğini, vereceği mükafatı elde etmeye teşvik ettiğini, kullardan emrettikleri dışında bir şey istemediğini, istediği ve irade ettiği şeyden onları men etmediği ve onları engellemediğini, zira bunun, hikmetine ve rahmetine ters olduğunu ifade eder. Zikrettiği bu hususlara, A'râf 7/180, Tevbe 9/117, Necm 53//38-39, Fussilet 41/46 ayetlerini delil getirir.⁴⁶

Va'd ve Va'din Doğruluğu/Gerçekliği

Bu ilkenin, Allah'ın bildirdiği her şeyin doğru olduğu, söz verdiği zaman sözünden dönmeyeceği ve sözünü değiştirmeyeceği anlamına geldiğini belirtir. Müslümanlardan büyük günah işleyenlerin, günahlarından tövbe etmeyip, ısrar ederek vefat edenlerin Cehennem halkından olduklarını, orada ebedi kalıcı olup, hiçbir şekilde oradan çıkarılmayacaklarını ifade eder. Büyük günah işleyenlerin Cehenneme gireceklerine, Nisâ 4/14, İnfitâr 82/13-16, Nur 24/23 ayetlerini; onların Cehennemde ebedi olarak kalacağına da, Nisâ 4/29-30, savaştan kaçanlarla ilgili ayetleri (Enfâl 8/15-16),⁴⁷ kâtille ilgili ayeti (Nisâ 4/93), yetimlerin mallarını haksız yere yiyenlerle ilgili ayeti (Nisâ 4/10) ayetlerini delil getirir.⁴⁸

46 Hâdî ile'l-Hak, *Kitâbu Usûli'd-Dîn*, ss. 192-193.

47 Hâdî ile'l-Hak'ın, el-Emru bi'l-Ma'rûf ve'n-Nehyu ani'l-Münker başlığına kadar bu ve bundan sonra sure ve ayet numarası vermeden işaret ettiği ve metin içinde aktarmadığı ayetlerin sure ve ayet numaraları tarafımızdan tespit edilmiştir.

48 Hâdî ile'l-Hak, *Kitâbu Usûli'd-Dîn*, ss. 193-194.

İyiliği Emretmek ve Kötülükten Sakındırmak

Bu ilke çerçevesinde iyiliği emredip, kötülükten sakındırmak/yasaklamak, mazluma yardım etmek ve zalimin zulmüne engel olmanın zorunlu olduğunu, zira emr-i bi'l-ma'rufu terk etmenin hakkı öldürmek (yok etmek), münkeri yasaklamayı bırakmanın ise batılı yaşatmak anlamına geldiğini ifade eder. Bundan dolayı Allah'ın, ellerinden gelen her türlü imkanı kullanarak bu görevi yerine getirmelerini kulları üzerinde kesin bir farz kıldığını belirtir. Bunu, Mâide 5/2, Hucurat 49/9, Tevbe 9/71 ayetleriyle delillendirir.⁴⁹

İmâmet

el-Hâdî ile'l-Hak, bu başlık altında önce Hz. Ali'nin imâmeti konusunu ele alır. Hz. Ali'nin, Allah'a kulluğu, canını Allah yolunda ortaya koyması, bütün gücünü Allah'a ve Resulüne itaate adaması, Allah resulüne olan yakın akrabalığı, Allah'ın indirdiği Kur'an'la ilgili ilmi ve bu dünyadaki zühdünden dolayı bu ümmetin nebiden sonra en üstünü olduğunu ifade eder. Bunu da, Resulullah'ın Gadîr Hum'da Hz. Ali hakkında sarf ettiği "Ben kimin velîsiysem Ali de onun velîsidir. Allah'ım ona dost olana dost, düşman olana düşman ol, onu terk edeni terk et, destekleyeni de destekle" sözü, yine Resulullah'ın "Ali'nin bana göre durumu, Hârûn'un Mûsâ'ya göre konumu gibidir. Ancak benden sonra peygamber yoktur." sözü ve "Sen borcumu ödeyen ve va'dimi/verdiğim sözü yerine getirensin" sözüyle temellendirir.⁵⁰

Ayrıca Resulullah'ın, ümmetinin karşılaşıcağı büyük hadiseler ve fitneler hususunda özel olarak sadece Hz. Ali'yi bilgilendirdiğini; Hz. Ali'ye, kendisini (Ali'yi) öldüren Abdurrahman b. Mülcem ile ilgili kıssayı, bunun dışında Kâsita (Şam Ehli, Muaviye ve taraftarları), Nâkise (ahdi bozanlar; Cemel ehli), Mârîka (Dinden çıkanlar; Nehrevan ehli, Haricîler) fırkalarını haber vererek onu özel kıldığına işaret eder. Ümmetin fertlerinin her biri, iyi niteliklerin birinde temayüz ederken, söz konusu niteliklerin Hz. Ali'de toplandığında icma etmelerini de Hz. Ali'nin üstünlüğüne delil getirir.⁵¹

Sonra Hz. Ali'nin, Hz. Muhammed'in amcasının oğlu, Hz. Hasan ve Hüseyin'in babası ve Hz. Fâtîma'nın eşi olduğunu, ümmetin, Hz. peygamber vefat

49 Aynı eser, s. 194.

50 Hâdî ile'l-Hak, *Kitâbu Usûli'd-Dîn*, s. 194.

51 Aynı eser, ss. 194-195.

ettiğinde Ali'nin hilafete en uygun olduğu hususunda icma ve onun dışındakilerde ise ihtilaf ettiğini, sonuçta hakkın ittifak ettiklerinde, batılın ise ihtilaf ettiklerinde olduğunu ifade eder.

Daha sonra imâmetin ümmet arasında kime ait olması gerektiği konusunu ele alır. Bu konuda Müslümanların, Şîa, Mu'tezile, Havâric, Mürchie, Âmme olmak üzere beş ana gruba ayrıldıklarını belirtir. Onların imâmete ilişkin görüşlerini aktardıktan sonra, bütün bu grupların âli Muhammed'in imâmeti hususunda ittifak, onlar dışındakilerin imâmeti hususunda ise ihtilaf ettiklerini, bu durumda ittifak ettikleri şeyin doğru, ihtilaf ettikleri şeyin ise yanlış olduğunu ifade eder. Buna Rasulullahın Hz. Ali, Hasan, Hüseyin ve Ehl-i Beyt hakkındaki bazı sözlerini delil getirir.⁵²

Burada el-Hâdî ile'l-Hak, başta Hz. Ali, Hasan ve Hüseyin olmak üzere Ehl-i Beyt'in imâmetini, aklî olarak gerekçelendirdikten sonra Sem' ile temellendirirken Kur'an'dan değil, sadece Hz. Peygamberin sözlerinden delil getirmektedir. Ayrıca Hz. Peygamberin gelecekte olacak bazı olaylar hakkında sadece Hz. Ali'yi özel bir bilgi ile bilgilendirdiği hususu, burada ele alınan dört risaleden sadece el-Hâdî'nin *Usûlüddîn* adlı risalesinde geçmektedir. el-Hâdî, imâmetten önce ele aldığı ilkeleri aklî olarak gerekçelendirdikten sonra, Sem' ile temellendirirken hadislerden değil, sadece Kur'an'dan deliller getirir.

el-Hâdî ile'l-Hak'ın söz konusu risalesinin biri müstakil,⁵³ biri de el-Hâdî ile'l-Hak'ın *Mecmûatu resâil*'i içinde olmak üzere iki ayrı basımı yapılmıştır. Bunlardan müstakil bir risale olarak yayımlanan metin, diğer metinle aynı olup, ondan farklı olarak başına bir mukaddime yazılmış, metin içindeki hadislerin tahrirleri yapılmış, eserin el-Hâdî ile'l-Hak'a ait olduğuna dair isnat zinciri verilmiş⁵⁴ ve gerekli görülen yerlerde notlandırmalar yapılmıştır. Biz aşağıda yaptığımız çeviride, *Mecmuatu Resâil* içindeki metni esas aldık.

52 *Aynı eser*, ss. 195-196.

53 İmâm el-Hâdî ile'l-Hak el-Kavîm Yahyâ b. el-Hüseyin b. el-Kâsım b. İbrâhîm (298/910), *Kitâbu Usûli'd-Dîn akâdetü ehli'l-beyti't-tâhirîn*, Merkezu Ehli'l-Beyt li'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, Sa'de 1422/2001.

54 Bk. "Giriş", *Kitâbu Usûli'd-Dîn* (Hâdî ile'l-Hak), ss. 54-58.

Kitâbu Usûli'd-Dîn *

Yahya b. Hüseyin dedi: "Ey oğul! –Allah senin zihnini açsın ve sana fayda versin- Sen, Allah'ın birliği, adaleti; O'nun va'd ve vâdinin ispatı, emri bi'l-ma'rûf ve nehyu ani'l-münkeri ve nebinin soyundan gelen seçkin kimselerin imâmetinin ispatı gibi kendisiyle Allah'a kulluk ettiğimiz ve hiçbir Müslüman'ın bilmemesinin bir mazeret olamayacağı dinin temel esaslarının bilgisini sordun.

Tevhîd:

Biz Allah'ın bir ve tek olduğuna inanırız. O'nun gibi (misli) hiçbir varlık yoktur. Hiçbir şey, O'nun dengi olmadığı gibi zıttı da değildir. Zira birine denk olan, dengi olduğu şeye eşit iken bir şeye zıt olan, zıt olduğu şeyi yok edendir. Oysa ki varlıklar arasında O'na denk olacak bir şey olmadığı gibi ve O'nu ortadan kaldıracak bir zıttı da yoktur. O, sınırlı bir cisim olmadığı gibi benzeri olan bir varlık da değildir. O, gizlenmeksizin ve bir yerde olmaksızın her yerdedir. Bu bağlamda Allah şöyle der: "... Nerede olsanız O, sizinle beraberdir. ..."55; "... Üç kişi gizli konuşsa mutlaka dördüncüleri O'dur. Beş kişi gizli konuşsa mutlaka altıncıları O'dur. Bundan az da, bundan çok da olsalar, nerede bulunsalar mutlaka O, onlarla beraberdir..."56; "... Çünkü biz ona şah damarından daha yakınız."57, "O, gökte de Tanrı'dır, yerde de Tanrı'dır..."58. Bunların yanı sıra Allah'ın mekana muhtaç olmadığına, her bir mekanı idare edici olduğuna; her bir mekan, zaman ve an'lardan önce var olduğuna; O'nun, yeryüzü ve sema, arş ve kürsî, ses, söz ve harfler yokken var olduğuna delalet eden pek çok ayet vardır. O, Tevrat, İncil, Kur'an'dan önce vardır. Kur'an'ı peygamberine -as- O indirmiş, onu inşa etmiş, takdir etmiş, bütünlüğünü sağlamış, açıklamış, telif etmiş ve sonradan var kılmıştır (*ihdâs*). Allah onu yok etmeye ve ondan başkasını getirmeye kâdirdir. O (Kur'an) mahfuzdur ve Allah onun koruyucusudur.

* Bu metin, Hâdî ile'l-Hak Yahya b. el-Hüseyin b. el-Kâsım b. İbrâhîm er-Ressî (298/910)'nin *Kitâbu Usûli'd-Dîn akîdetü ehli'l-beyti't-tâhîrîn*, (amlf, *Mecmûatu resâil-i Hâdî ile'l-Hak Yahya b. el-Hüseyin*, Menşûrâtu Ehli'l-Beyt li'd-Dirâseti'l-İslamiyye, Sa'de 2001, içinde ss. 191-196) risalesinin çevirisidir. Metinde geçen ayetleri, hadisleri ve bazı yerlerde de kısa bilgileri dipnotlarda verdik.

55 Hadîd 57/4.

56 Mücâdele 58/7.

57 Kaf 50/16.

58 Zuhruf 43/84.

O, onun bir benzerini/dengini getirmeye kâdirdir. Nitekim Allah bu konuda şöyle dedi: "Biz bir ayeti siler veya unutturursak ondan daha iyisini ya da benzerini getiririz. ..."59.

Yine, Allah'ın eşi ve benzeri yoktur, gözler O'nu dünya ve ahirette göremezler. Allah'ın görülememesinin nedeni, gözle görülen şeyin sınırlı, zayıf, güçsüz, muhtaç, kuşatan ve kuşatılan olmasıdır. Onun (Gözle görülen şeyin) bütünü, parçası, rengi, tadı, kokusu olup, beş duyuyla algılanabilmesidir. Yine onun üstü, altı, sağı, solu, önü ve arkası vardır. Allah ise, yaratılmışların sıfatlarından birisi ile nitelenemez. Çünkü O, hiçbir şeye muhtaç olmayan (ganî) ve ezelî olandır. Bu bağlamda Allah şöyle dedi: "... O'na benzer hiçbir şey yoktur. O, işitendir, görendir."60 Ayrıca Allah bir şahıs değildir ki gözler O'nu görebilsin, bir ses değildir ki kulaklar O'nu işitebilsin, bir koku değildir ki burunlar (koku alma organları) O'nu algılayabilsin, sıcak ve soğuk değildir ki damaklar O'nu tadabilsin. Yumuşak ve sert değildir ki eller O'nu algılasın. Çünkü Allah, elleri ve ellerin dokunduğu şeyleri, gözleri ve gözlerin gördükleri şeyleri, kulakları ve onların algıladıkları şeyleri, burunları ve onların kokladıkları şeyleri, damakları ve onların tattıkları şeyleri yaratandır. Bütün bu şeyleri algılayan beş duyunun hepsi de yaratılmış, var kılınmış ve ihdas edilmişlerdir, onlar içinde Allah'a benzeyen bir şey olmadığı gibi Allah da onlardan birine benzemez. Bu sebeple Allah şöyle dedi: "Gözler O'nu algılamaz, O gözleri idrak eder; O latîf (gözle görülmez veya lütuf sahibi), her şeyi haber alandır."61 Çünkü gözün iliştiği şey, sınırlı ve zayıftır. Allah ise bundan berîdir.

Adâlet ve Hikmet:

Allah'ın gerçekleştirdiği işlerde âdil, ihsanında cömert, kullarına merhametli, mahlukâtını gözetken olduğuna, mahlukâtı/insanları güç yetiremeyecekleri şeylerden sorumlu/mükellef tutmayacağına, bulamayacakları şeyleri onlardan istemeyeceğine inanırız: "Allah zerre kadar haksızlık etmez, zerre miktarı bir iyilik olsa onu kat kat yapar ve kendi katından da büyük bir mükafat verir."62 Yine O, insanlarda görülen zulüm, haksızlık ve küfrü yaratmadığı gibi zulmü, fesadı ve kötü sözü açığa vurmaya irade de etmemiştir. O, velî kullarının öldü-

59 Bakara 2/106.

60 Şûrâ 42/11.

61 En'am 6/103.

62 Nisâ 4/40.

rülmelerini ve resullerinin yalanlanmasını istemez. Kendisine küfredilmesini ve iftira edilmesini takdir ve tenfiz etmez (gerçekleştirmez). Bunları yapan veya kendisine eş ve çocuk irade eden hakîm/hikmet sahibi ve alîm değildir.

Allah, rahman, rahîm, hakîm ve alîm olup, O'nun, abesle iştiğal ettiğini söylemek caiz olmaz. Sonra Allah, kullarının kendisine iman etmelerine engel olup da hitabında şu ifadelerle nasıl yer verir: "Allah, insanların iman etmelerine engel olmadı ..." ⁶³, "Onlara ne olurdu sanki Allah'a ve âhîret gününe inansalardı ..." ⁶⁴, "Onların nesi var ki inanmıyorlar?" ⁶⁵. Veya doğru yolu emrettikten sonra başka (doğru olmayan) bir yola sevk edip, sonra "... Öyleyse nasıl (hak'tan sapıklığa) çevriliyorsunuz?" ⁶⁶ beni terk mi ediyorsunuz" nasıl der. Onlarda küfrü yaratıp, sonra nasıl "Andolsun ki, 'Siz pek kötü bir cür'ette buldunuz!' Neredeyse o(sözün dehşeti)nden gökler çatlayacak, yer yarılacak ve dağlar yıkılıp dağılacaktır!" ⁶⁷ der. Bunları ileri sürmek bir yana tam tersine biz, şöyle deriz: Rabbimiz kulları için yolunu kolaylaştırdı, onlar için delili ortaya koydu onlara resulünü gönderdi, Kur'an'ı inzal etti. Kur'an'a şifayı ve delili koydu, onda helal ve haram olan şeyleri belirledi, sınırları (uyulmasını istediği kuralları) ve hükümleri koydu. Sonra sorumlu tuttuğu (mükellef kıldığı) hususları yapabilecekleri gücü onlara verdi. ⁶⁸ Sonra onların hepsini kendisine imana

63 İsrâ 17/94. Hâdî ile'l-Hak, bağlam çerçevesinde ayetin bu kısmına, 'Allah, insanların iman etmelerine engel olmadı' anlamını vermiştir. Dolayısıyla müellif kendi düşüncelerini temellendirmek için ayeti bağlamından kopararak yorumlamıştır. Bu yorum, müellifin kendi anlayışını desteklemek için yapılmış kendine has bir yorum gibi gözüküyor. Zira genel olarak Sünnî, Şîî ve hatta Mu'tezilî alimlerin tefsirlerinde bu metne Hâdî'den farklı, fakat birbirine paralel anlamlar verilmiştir. Bu çerçevede örnek olarak Zemahşerî'nin yorumunu verelim: "Onların Kur'an'a ve Hz. Muhammed'in peygamberliğine inanmalarına engel olan şey ancak içlerini kemiren bir şüphe'dir. O şüphe de, Allah'ın insanları peygamber olarak görevlendirebileceğini inkar etmeleridir." Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî (467-538/1075-1143), *Tefsîru'l-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fi vucûhi't-te'vîl*, c. I-IV, tertib ve tashih Muhammed Abdusselâm Şâhîn, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1424/2002, c. II, s. 667 (İsra 17/94 ayetinin tefsiri). çev.

64 Nisâ 4/39.

65 İnşikâk 84/20.

66 Yunus 32/10.

67 Meryem 19//89-90. Bir önceki ayet, " 'Rahman çocuk edindi' dediler." çev.

68 Burada insanların kendi fiillerini Allah'ın onlara verdiği kudretle yaptıkları ifade edilmekte ve fiillerin faillerinin bizzat insanların kendileri olduğuna işaret edilmektedir. Dolayısıyla bu görüş, Mu'tezile'nin görüşüne paraleldir. Ayrıca *teklifi ma lâ yutâk* anlayışına da işaret edilmektedir. çev.

davet etti, sonra onlar için emirler ve yasaklar koydu. Sonra zulmetmeyeceğine dair onlara güvence verdi ve bol bol vereceği mükafatı elde etmeye teşvik etti. Allah, kullardan emrettikleri dışında bir şey istemedi. Onlardan istediği ve irade ettiği şeyden onları men etmedi ve onları engellemedi. Çünkü bu durum hikmetine ve rahmetine (hikmete ve rahmete) terstir. Nitekim bu konuda Allah şöyle buyurdu: “En güzel isimler Allah’ındır. O halde O’na o(güzel isim)lerle dua edin. ...”⁶⁹; “... O, onlara karşı çok şefkatli, çok merhametlidir.”⁷⁰; “Kimse başkasının günah yükünü yüklenmez. İnsana çalışmasından başka bir şey yoktur.”⁷¹, “... Rabbin kullara zulmedici değildir.”⁷²

Va’d ve Va’idin Doğruluğu/Gerçekliği:

Allah’ın bildirdiği her şeyin doğru olduğuna, söz verdiği zaman sözünden dönmeyeceğine ve sözünü değiştirmeyeceğine inanırız.

Dindaşlarımızdan/Müslümanlardan kebâir ehli (büyük günah işleyenler), günahlarından tövbe etmeden, af dileyip, pişman olmadan, o günahlarında ısrar ederek dünyalarını değiştirirlerse Cehennem halkından olurlar. Orada ebedi kalıcı olup, oradan çıkarılmazlar ve hiçbir şekilde ondan kurtulamazlar. Aksine orada sonsuza kadar kalırlar. Şu ayetler buna delalet eder: “Kim de Allah’a ve elçisine karşı gelir, O’nun sınırlarını aşarsa, (Allah) onu sürekli kalacağı ateşe sokar. Onun için alçaltıcı bir azap vardır.”⁷³; “İyiler nimet içindedirler. Kötüler de yakıcı ateş içindedirler. Ceza günü oraya girerler. Onlar ondan (hiçbir yere kaçıp) kaybolacak değillerdir.”⁷⁴; “O namuslu, bir şeyden habersiz, inanmış kadınları zina ile suçlayanlar, dünyada da âhirette de lanetlenmişlerdir. Onlar için büyük bir azap vardır.”⁷⁵ Âhirette lanetlenmiş olanlar, Cennete giremez. Çünkü âhîret amel ve imtihan yurdu değil, karşılık/sonuç alma yeridir. Şu ayetler de günahkarların ebedi cehennemde kalacağına delalet etmektedir: “... Canlarınızı da öldürmeyin. Doğrusu Allah, size karşı çok merhametlidir. Kim düşmanlık ve zulüm ile bunu yaparsa (bilsin ki) onu cehenneme soka-

69 A’râf 7/180.

70 Tevbe 9/117.

71 Necm 53/38-39.

72 Fussilet 41/46.

73 Nisâ 4/14.

74 İnfîtâr 82/13-16.

75 Nur 24/23.

cağız. Bu, Allah'a kolaydır."⁷⁶ Savaşta kaçanlarla ilgili ayetler,⁷⁷ kâtille ilgili ayet,⁷⁸ yetimlerin mallarını haksız yere yiyenlerle ilgili ayet⁷⁹ ve benzerlerinden, Allah'ın kebâir ehlini Cehennemde azaplandıracağını, onları orada ebedi olarak bırakacağını anlıyoruz.

İyiliği Emretmek ve Kötülükten Sakındırmak (el-Emru bi'l-Ma'rûf ve'n-Nehyu ani'l-Münker)

İyiliği emredip, kötülüğü yasaklamayı bir inanç ilkesi olarak benimseriz. Mazluma yardım etmek ve zalimin zulmüne engel olmak gerekli bir farz ve vacib bir haktır. Çünkü emr-i bi'l-ma'rufu terk etmek hakkı öldürmek (yok etmek), münkeri yasaklamayı bırakmak ise batılı yaşatmak demektir. Bu nedenle Allah, ellerinden gelen her türlü imkanı kullanarak bu görevi yerine getirmelerini kulları üzerine kesin bir farz kılmış ve bu nedenle şöyle buyurmuştur: "... İyilik ve takvâ üzerinde yardımlaşın, günah ve düşmanlık üzerinde yardımlaşmayın, Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı çetindir."⁸⁰; "... Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafla vuruşun. ..." ⁸¹; "İnanan erkekler ve inanan kadınlar, birbirlerinin velisidirler. İyiliği emrederler, kötülükten men ederler. ..." ⁸² Bu görüşümüzü destekleyen ve açıklamalarımızı doğrulayan daha pek çok ayet vardır.

Emîrû'l-Mü'minîn Ali (as)'nin İmâmîti

Rabbına itaatkârlığı, canını O'na feda etmesi, bütün gücünü Allah'a ve Resulü-

76 Nisâ 4/29-30.

77 "Ey inananlar, inkâr edenlerle toplu halde karşılaşırsanız, onlara arkalar(ınız)ı döndür(üp kaç)mayın. Kim o gün savaşmak için bir tarafa çekilmek, ya da başka bir birliğe katılmak dışında arkasını döner (kaçar)sa o, Allah'tan bir gazaba uğrar, onun yeri cehennemdir; o ne kötü varılacak bir yerdir!" Enfal 8/15-16. Hâdi ile'l-Hak, el-Emru bi'l-Ma'rûf ve'n-Nehyu ani'l-Münker başlığına kadar bu ve bundan sonra -sure ve ayet numarası vermeden- işaret ettiği ayetleri metin içinde kaydetmemiştir. Biz bu ayetleri tespit edip Türkçe meallerini dipnotlarda vermeyi uygun bulduk. çev.

78 "Her kim bir mü'mini kasten öldürürse -onun cezası- içinde sürekli kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, lanet etmiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır!" Nisâ 4/93.

79 "Zulüm ile öksüzlerin mallarını yiyenler, karınlarına sadece ateş koymaktadırlar ve çalgın bir ateşe gireceklerdir. Nisâ 4/10.

80 Mâide 5/2.

81 Hucurât 49/9.

82 Tevbe 9/71.

ne itaate adaması, Rahman'ın elçisine olan yakın akrabalığı, Allah'ın indirdiği Kur'an'la ilgili ilmi ve bu dünyadaki zühdünden dolayı bu ümmetin nebiden sonraki en hayırlısının (üstününün) emîrül-Mü'minîn Ali b. Ebî Tâlib olduğuna iman ederiz. Resulullah'ın Gadîr Hum'da onun hakkında sarf ettiği şu meşhur bilinen sözleri bu hususu teyit eder: "Ben kimin velîsiysem Ali de onun velîsidir. Allah'ım ona dost olana dost, düşman olana düşman ol, onu terk edeni terk et, destekleyeni de destekle".⁸³ Ayrıca Resulullah'ın şu sözleri de aynı hususa işaret eder: "Ali'nin bana göre durumu, Hârun'un Mûsâ'ya göre konumu gibidir. Ancak benden sonra peygamber yoktur.", Hz. Ali hakkında "Sen borcumu ödeyen ve va'dimi/verdiğim sözü yerine getirensin". Bütün bunların yanı sıra Resulullah, ümmetinin karşılaştığı büyük hadiseler ve fitneler hususunda özel olarak sadece onu bilgilendirmiştir. Hz. Ali'ye, kendisini (Ali'yi) öldüren Benû Muratlı* ile ilgili kıssayı bildirmiş ve bunun dışında Kâsita (Şam Ehli/Muaviye ve taraftarları), Nâkise (ahdi bozanlar: Cemel ehli), Mârîka (Dinden çıkanlar: Nehrevan ehli, Haricîler)) fırkaları hakkında haber vermiştir. Ümmetimizin, bütün iyi niteliklerin başkalarında ayrı ayrı bulunurken Hz. Ali'de toplandığında icma etmelerini de buna eklemek gerek. Zira onlar, Hz. Ali'nin İslam'a ilk girenlerden biri, alim ve zahitlerden, canını feda edenlerden (fedailerden) biri olduğu hususunda icma ettiler. Oysa başkasında bu niteliklerin bir araya toplandığı ile ilgili hiçbir görüş birliği de yoktur. Bu durumda onun diğerleri üzerine üstünlüğü ortaya çıktı. Üstelik o, Hz. Muhammed'in amcasının oğlu, Hz. Hasan ve Hüseyin'in babası ve Hz. Fâtma'nın eşiydi. Ümmet, Allah peygamberini vefat ettirdiğinde Ali'nin hilafete en uygun olduğu hakkında icma etmiş ve onun dışındakilerde ihtilaf etmiştir. Hak ittifak ettikleri, batıl ise ihtilaf ettikleri şeydir.

Ümmet Arasında İmâmetin İçlerinden Kime Ait olacağı Hususundaki İhtilaf

Bize göre bütün ehl-i salât (Müslümanlar) beş gruba ayrılır: Şîa, Mu'tezile, Havâric, Mürcie, Âmme.

83 Hasan Onat, bu rivayetle, Ali'nin imâmetini ilan etme gibi bir durumun söz konusu olmadığı sadece Ali ile bazı sahabeler arasında ortaya çıkan bir yanlış anlaşılmayı ortadan kaldırmak için peygamberin kafileyi durdurarak yukarıda kaydedilen ifadeleri kullandığını belirtir. Söz konusu rivayet, Gadîr Hum hadisesi, "Ali'nin bana göre durumu, Hârun'un Mûsâ'ya göre konumu gibidir. ..." rivayetiyle ilgili değerlendirme için bk. Hasan Onat, *Emevîler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, TDV yay. , Ankara 1993, 22-26.

* Hz. Ali'yi öldüren Abdurrahman b. Mülcem. çev.

Mu'tezile ve Havâric, salih kimselerden olup, Rablerinin Kitab'ını ve nebilerinin Sünnetini bilen her insanın imâmete gelmesinin (imam olmasının) caiz olduğunu ileri sürer.

Mürcie ve Âmme, imâmetin Kureyş için caiz, onlar dışındakiler için yasaklanmış olduğunu savunur.

Şîa, imâmetin, âli Muhammed için caiz, onlar dışındakiler için ise yasaklanmış olduğunu ileri sürer.

O halde âli Muhammed hakkında bütün fırkalar arasında icma vardır. Şöyle ki; İmâmeti Kureyş için caiz kılan âli Muhammed için de caiz kılmış olur. Çünkü âli Muhammed Kureyş'in en seçkini ve merkezi ailesiydi. Mu'tezile ve Havârice gelince onların bu konudaki şahitlikleri geçersizdir. Çünkü onlar, kendileri için imâmet iddiasında bulunmuşlardır. Sünnette,⁸⁴ kendisine bir menfaat temin etmek isteyen kimsenin bu konudaki şahitliği kabul edilmez.⁸⁵ Sonuç olarak bu fırkalar, imâmetin âli Muhammed hakkında caiz olduğu hususunu Şîa'nın lehine ikrar etmişlerdir. Şîa ise, imâmetin âli Muhammed dışındakilerde caiz olmasını reddetti. O zaman hak (doğru olan) ittifak ettikleri, batıl (yanlış olan) ise ihtilaf ettikleri husustur.

Ümmet, Resulullah –SAV-'ın "Hasan ve Hüseyin Cennet ehli gençlerinin efendileridir ve babaları onlardan daha üstündür", "O ikisi isyan etmeseler de (*ka'adâ*) isyan etseler de (*kâmâ*) (her halukârda) imamdır", "Ben size sekaleyni (iki ağır şeyi) bırakıyorum. Onlara sınımsız sarıldığınız müddetçe benden sonra asla dalalete düşmezsiniz; Allah'ın Kitabı ve ıttetim olan ehl-i beytim. Latîf ve habîr olan (Allah), o ikisinin Kevser Havuzunun yanında huzuruma ulaşana dek birbirinden asla ayrılmayacağını bana haber verdi."⁸⁶ dediği hususunda icma/ittifak ettiler. Bu durumda Allah'ın Kitabına yapışmayı terk etmek nasıl ki caiz değilse, ıttetin izinden gitmeyi terk etmek de caiz değildir. Çünkü Kitab, ıttete, ıttet de Kitab'a yönlendiriyor (delalet ediyor). Her biri, diğeri olmadan olmaz. Hz. Peygamber, " Size göre Ehl-i Beytim'in durumu/misali Nuh'un ge-

84 İlgili hadis için bk. Zeyd b. Ali (122/740), *Müsnedü'l-İmâm Zeyd*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut ty. , s. 259. çev.

85 Bu konunun Zeydî fıkıhındaki yeri için bk. Ahmed b. Yahya b. el-Murtazâ (840/1436), *el-Bahru'z-zahhâr*, c. I-V, Dâru'l-Hikmeti'l-Yemâniyye, San'a 1988, c. V, s. 34. çev.

86 Bu hadis ve onun farklı varyantları ile ilgili olarak bk. Adem Dölek, "Sekaleyn Hadisi ve Değerlendirilmesi", *Ma'rife*, Ehl-i Beyt Özel Sayısı, yıl:4 sayı:3 Konya 2004, ss. 149-173. Çev.

misî gibidir. Ona binen kurtulur, binmeyen de boğulur ve helak olur.”⁸⁷ dedi. Bütün bunların yanı sıra onlar (Ehl-i Beyt) ve ataları/babaları hakkında mütevâtir ve birbirini destekleyen pek çok haber de gelmiştir.

Bu esaslar, kendileriyle Allah’a boyun eğdiğimiz (kulluk ettiğimiz) temel esaslardır. Onlara inanan herkes, kardeşimiz ve dostumuzdur. Sözümüzü kabul edeni bu ilkelere çağırır ve bu ilkelere çağırana da icabet ederiz. Bu, dinimiz ve akidemizdir/mezhebimizdir. Âli Muhammed’in tertemiz fertleri de liderlerimizdir. Bize muvafakat eden kimse dostumuzdur. Bizden ayrılan kimseyle, Allah’ın Kitabının muhkem ayetleriyle delil getirerek tartışır ve onu üzerinde icma bulunan Resulullah’ın Sünnetine yönlendiririz. O bunları kabul ederse bizim bütün haklarımıza sahip olur, sorumluluklarımız da onun sorumluluğu olur. Bizden önceki kimselerden doğru yolu bulan herkesi de dost kabul ederiz. Bizim dostumuz ve düşmanımız hakkındaki davranış tarzımız Peygamberimizin davranış tarzının aynısıdır. Allah Rabbimiz, Muhammed nebîmiz, Kur’an imamımız, İslam dinimiz, sonumuz ölüm, toplanacağımız yer mahşer olup, durağımız ise bize va’d ve va’id edilen yerdir. Allah’ın hükmü aramızda doğruyu yanlış belli edecektir. Kabul ettiğimizi kabul edenle dostluk ve kardeşlik vacib olur. Hakka muhalefetten, doğruya karşı inatlaşmaktan başka amacı olmayan gelince Allah onun hesabını görür ve hakkından gelir. Allah, bizimle onun arasında hükmedecek olan olup, o hükmedenlerin en hayırlısıdır.

Usûl bitti, hamd Allah’a, salât efendimiz Muhammed ve onun âline olsun.

Kaynakça

- Abdullah b. Hamza, Ebû Muhammed Abdullah b. Hamza b. Süleyman b. Hamza b. Ali b. Hamza b. el-Hasan b. Abdîrrahman b. Yahya b. Abdullah b. el-Hüseyn b. el-Kâsım b. İbrahim b. İsmail b. İbrahim Tabâtabâ b. el-Hasan b. el-Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib (614/1217), *Kitâbu Ş-Şâfi*, I-IV (iki ciltte), Mektebetü'l-Yemenî'l-Kübrâ, San'a 1986.
- el-Alevî, Ali b. Muhammed b. Ubeydullah el-Abbâsî, *Siretü'l-Hâdî ile'l-Hak Yahya b. el-Hüseyn*, tahk.: Süheyl Zekkâr, Beyrut 1972.
- Dölek, Adem, “Sekaleyn Hadisi ve Değerlendirilmesi”, *Ma'rife*, Ehl-i Beyt Özel Sayısı, yıl:4 sayı:3 Konya 2004, ss. 149-173.
- Ebû'l-Abbâs el-Hasenî, Ahmed b. İbrahim b. el-Hasan b. İbrahim b. İbrahim b. Muhammed b. Süleyman b. Davud b. el-Hasan b. el-Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib (353/964), *el-Mesâbîh*, tahk.: Abdullah b. Abdullah b. Ahmed el-Havsî, Müessesetü'l-İmâm Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye, Ammân 1422/2002.

87 Bu hadisle ilgili bir değerlendirme ve söz konusu hadisin Ehl-i Sünnet ve Şîa tarafından yorumlanmasıyla ilgili olarak bk. Hüseyin Kahraman, “Şîa’da Bir Hidayet Rehberi Olarak Ehl-i Beyt ve ‘Nuh’un Gemisi’ Benzetmesi”, *Ma'rife*, Ehl-i Beyt Özel Sayısı, yıl:4 sayı:3 Konya 2004, ss. 175-187. Çev.

- Ebû Tâlib Nâtik bi'l-Hak, Yahya b. el-Hüseyn b. Hârûn el-Hârûnî el-Hasenî (424/1033), *el-İfâde fi târîhi eimmeti'z-Zeydiyye*, tahk.: Muhammed Yahya Salim İzân, Dâru'l-Hikmeti'l-Yemâniyye, Sa'de 1417/1996.
- Emîr Hüseyn b. Bedruddîn (663/1265), *Yenâbiu'n-nasîha fi'l-akâidi's-sahîha*, tahk.: el-Murtazâ b. Zeyd el-Mahatverî el-Hasenî, Mektebetü Bedr li't-Tibâa ve'n-Neşr ve't-Tevzî', San'a 1420/1999.
- Fuad Seyyid, Eymen, *Târihu'l-mezâhibi'd-Dîniyye fi bilâdi'l-Yemen*, ed-Dâru'l-Misriyyetu'l-Benâniyye, Kâhire 1988.
- Gökalp, Yusuf, *Zeydîlik ve Yemen'de Yayılışı*, (Basılmamış Doktora Tezi) AÜSBE, Ankara 2006.
- Hâdî ile'l-Hak Yahya b. el-Hüseyn b. el-Kâsım b. İbrâhîm er-Ressî (298/910), *Kitâb filhi Ma'rifetullah*, (amlf, *Mecmûatu resâil-i Hâdî ile'l-Hak Yahya b. el-Hüseyn*, Menşûrâtu Ehli'l-Beyt li'd-Dirâseti'l-İslamiyye, Sa'de 2001, içinde) ss. 49-65.
- amlf. , *Kitâbu'l-Ahkâm fi beyâni helâl ve'l-harâm*, I-II, Mektebetü'l-Yemeni'l-Kübrâ, San'a, 1410/1990.
- amlf. , el-Hâdî ile'l-Hak el-Kavîm Yahyâ b. el-Hüseyn b. el-Kâsım b. İbrâhîm (298/910), *Kitâbu Usûli'd-Dîn akîdetü ehli'l-beyti't-tâhirîn*, Merkezu Ehli'l-Beyt li'd-Dirâseti'l-İslamiyye, Sa'de 1422/2001.
- amlf. , *Kitâbu Usûli'd-Dîn akîdetü ehli'l-beyti't-tâhirîn*, (amlf, *Mecmûatu resâil-i Hâdî ile'l-Hak Yahya b. el-Hüseyn*, Menşûrâtu Ehli'l-Beyt li'd-Dirâseti'l-İslamiyye, Sa'de 2001.
- amlf. , *Kitâbu'l-Müntehâb ve yelîhi eydan Kitâbu'l-Fünûn*, Dâru'l-Hikmeti'l-Yemâniyye, San'a 1414/1993.
- Hamîd el-Muhallî, el-Hasan Hüsâmuddîn Hamîd b. Ahmed el-Muhallî (652/1254), *el-Hadâiku'l-verdiyye fi menâkıbi eimmeti'z-Zeydiyye*, I-II, (Tıpkı Basım), Dâru Üsâme, Dimeşk 1985.
- el-Hayyât, Ebû'l-Hüseyn Abdurrahim b. Muhammed b. Osman (300/913), *Kitâbu'l-İntisâr ve'r-reddu alâ ibni'r-Râvendî el-mulhid*, Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye-Dâru'n-Nedveti'l-İslamiyye, Beyrut-Kahire, 1987-1988.
- İbn Bâbaveyh el-Kummî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Bâbaveyh el-Kummî (381/991), *Risâletü'l-i'tikadati'l-İmâmiyye*, çev. Ethem Ruhî Fiğlalı, Ankara 1978.
- İbnu'l-Murtazâ, Ahmed b. Yahya (840/1436), *el-Bahru'z-zahhâr*, c. I-V, Dâru'l-Hikmeti'l-Yemâniyye, San'a 1988.
- Kahraman, Hüseyn, "Şia'da Bir Hidayet Rehberi Olarak Ehl-i Beyt ve 'Nuh'un Gemisi' Benzetmesi", *Ma'rife*, Ehl-i Beyt Özel Sayısı, yıl:4 sayı:3 Konya 2004, ss. 175-187.
- el-Kâsım b. İbrâhîm er-Ressî (246/860), *el-Usûlu'l-hamse*, tahk.: Muhammed İmârâ, Dâru Hilâl 1971 (*Resâilu'l-adl ve't-tevhîd* içerisinde), c. I, s. 142.
- amlf. , *el-Usûlu'l-hamse*, thk. E. Griffini, ("Lista dei mss. Arabi n. F. Della Bibl. Ambrossiana di Milano"), RSO, c. VIII (1917) içinde ss. 605-6.
- amlf. , *Tesbitü'l-imâme*, (amlf. *Mecmûu kütüb ve resâili Kâsım b. İbrâhîm er-Ressî*, I-II, tahk.: Abdülkerim Ahmed Cedbân, Dâru'l-Hikmeti'l-Yemâniyye, San'a 1422/2001, içinde) ss. 131-166.
- el-Kâsım b. Muhammed ez-Zeydî (1029/1620), *el-Esâs li'akâidi'l-ekyâs fi ma'rifeti rabbi'l-âlemîn*, tahk.: İsa Doğan, Samsun 1998.
- Köse, Saffet, "el-Hâdî ile'l-Hak Yahya b. Hüseyn" mad., *DİA.*, İstanbul 1997, c. XV, ss. 17-18.
- Kummî/Nevbahtî, *Şii Fırkalar Kitâbu'l-Makâlât ve'l-Fırak Fıraku's-Şia*, Çev.: Hasan Onat, Sabri Hizmetli, Sönmez Kutlu, Ramazan Şimşek, Ankara Okulu yay. , Ankara 2004.
- Madelung, Wilferd, "al-Hâdî İla'l-Hak" (*EI*(2), Leiden 1980, ss. 334-335.
- Muhammed b. el-Kâsım, Muhammed b. el-Kâsım b. İbrâhîm b. İsmâil b. İbrâhîm b. el-Hasan b. el-Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib (200-284/816-897), *el-Usûlu's-semâniyye*, tahk.: Abdullah b. Hammûd el-Izzî, Müessesetu'l-İmâm Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye, Amman-Sa'de 1421/2001.
- el-Murtazâ li Dînillâh, Muhammed b. el-Hâdî Yahya b. el-Hüseyn b. el-Kâsım b. İbrâhîm er-Ressî (310/922), *Kitâbu'l-Usûl*, tahk.: Abdullah b. Hammûd el-Izzî, Müessesetu'l-İmâm Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye, Amman-Sa'de 1421/2001.
- Numân, Abdulfettah Şâyif, *el-İmâmu'l-Hâdî vâliyen ve fakîhan ve mücâhiden*, yy. 1989.
- Onat, Hasan, *Emevîler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, TDV yay. , Ankara 1993.

- Şerefuddîn, Ali b. Abdulkerîm el-Fadîl, *ez-Zeydiyye Nazariyye ve Tatbîk*, Amman 1985.
- el-Vecîh, Abdusselâm b. Abbas, *A'lâmu'l-müellifini'z-Zeydiyye*, Müessesetü'l-Îmâm Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye, Ammân 1999.
- ez-Zemaşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed (467-538/1075-1143), *Tefsîru'l-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fi vucûhi't-te'vîl*, c. I-IV, tertib ve tashih Muhammed Abdusselâm Şâhîn, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1424/2002.
- Zeyd b. Ali (122/740), *Müsnedü'l-Îmâm Zeyd*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.